

«Вітчизно, чуюш нас?..»

(До 20-річчя перепоховання в Україні В.Стуса, Ю.Литвина, О.Тихого)

Прости мене, Василю, мій брате,
За всі твої печалі і жалі,
Що ти один ламав холодні ґрати,
Коли я їв свій кусень у теплі.
(Б.Мозолевський)

Коли на тлі 80-х років ХХ століття Радянський Союз оновлювався та косметично демократизувався, і горбачовська перебудова суспільства набирала обертів, багатьом не вірилося, що десь на безкрайніх просторах реформованої більшовицької імпарії й досі лишаються концтабори, в яких продовжують гинути люди. Але з вуст в уста передавались вражаючі відомості про подвижників-правозахисників, які роками, або й десятиліттями ізолювалися від свого народу турботами відповідних каральних органів. Ці імена протягом десятиріч доносились з-за меж «залізної завіси» завдяки різним «голосам», озвученим діаспорою, які спрагло сприймалися підрадянськими людьми, звиклими до освячених комуністичними вождями брехні та фальсифікацій. Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл, Панас Заливаха, Іван Кандиба, Богдан Горинь, Михайло Горинь, Ігор Калинець, Ірина Стасів-Калинець, Іван Світличний, Надія Світлична, Василь Лісовий, Валерій Марченко, Валентин Мороз, Олесь Бердник, Євген Сверстюк, Михайло Осадчий, Святослав Караванський, Микола Плахотнюк, Іван Гель, Ірина Сеник, Микола Горбаль, Стефанія Шабатура, Анатолій Лупиніс, Микола Руденко, Раїса Руденко, Василь Барладяну, Михайло Мельник, Олег Шевченко, Валерій Шевченко, Петро Розумний, Василь Романюк, Віктор Некрасов, Гелій Снегірьов, Данило Шумук, Зіновій Красівський, Василь Розлуцький, Іван Сокульський, Світлана Кириченко, Василь Овсієнко, Степан Хмара, Ольга Гейко-Матусевич, Юрій Бадзьо, Дмитро Мазур... До цієї когорти борців з режимом увійшли й Василь Стус (загинув у радянському концтаборі у вересні 1985 року, посмертно удостоєний Шевченківської премії у 1991 році), Юрій Литвин, Олекса Тихий (помер у травні 1984 року на засланні), чий палаючі серця й сьогодні зігрівають Україну, додаючи їй сил на шляху до утвердження реальних, а не лише декларованих незалежності, соборності, демократії.

Пригадується вечір 17 листопада 1989 року, коли на урочистостях у Київському Будинку вчителя, присвячених пам'яті Олени Пчілки, самодіяльні артисти поширювали серед нас, глядачів, листівки з закликом прийти 19-го числа на панахиду по мучениках комуністичних катівень В.Стусові, Ю.Литвинові, О.Тихому. Ця інформація блискавично розносилася столицею, не зважаючи на те, що численні оголошення, розклеєні по місту, зривалися двірниками та агентами КДБ.

Суботнього вечора 18 листопада прах подвижників зустріла Україна в аеропорту Бориспіль. Їхню мрію почивати в рідній землі зреалізували члени київської експедиції до Росії Володимир Шовкошитний, Станіслав Чернілевський, Дмитро Стус, Богдан Підгірний, Олег Покальчук, Василь Овсієнко, Василь Гурдзан, Сергій Вачі, Валерій Павлов, Володимир Тихий, Олександр Тихий при допомозі Юрія Белікова, поета з Пермі.

Зранку скорботної неділі з усіх кінців Києва громадськість поспішала до Свято-Покровської церкви на Куренівці – саме там з 7 до 10 ранку відспівували тріаду в'язнів, замучених у радянських таборах. Найвідоміший з них – Василь Стус – передбачав у своєму вірші, котрий нині став хрестоматійним:

Народе мій, до тебе я ще верну,
Як в смерті обернуся до життя
Своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
І чесно гляну в чесні твої вічі
І в смерть із рідним краєм поріднюсь

(«Як добре те, що смерті не боюсь я...») [10, с.206].

Ці слова могли б повторити і його побратими, чий прах почивав у домовинах, покритих козацькою китайкою, колючими вінцями та гронами калини. Попрощатися з великими синами Вітчизни у той пам'ятний день прийшли десятки тисяч людей, і здавалось, що вся Україна поспішає оплакати-вшанувати героїв. Поспішає, бо ж такий короткий листопадовий день, а передати домовини рідній землі треба, за звичаєм, до заходу сонця. А люди йшли, йшли, йшли... І не було їм кінця...

Від церкви жалобна процесія вирушила до центру Києва. Софіївський майдан, вулиця Володимирська, Тарас Шевченко з п'єдестала зустрічали домовини подвижників. Обабіч вулиці, скільки сягало око, стояли юнаки та дівчата з запаленими свічками, з похиленими стягами. З часів перепоховання великого Кобзаря Україна не бачила такого скорботного велелюддя, майва синьо-жовтих прапорів. Але крізь жалобу чулася сила, національне пробудження співвітчизників. Скільки тривала хода в напрямку до Байкового цвинтаря, стільки ж лунали палкі слова, бойовиті й сумні козацькі та стрілецькі пісні «Ой, у лузі червона калина...», «Повіяв вітер степовий»...

Звертаючись до своїх мертвих побратимів по боротьбі, В.Чорновіл провістив: «Дорогі наші побратими, Василю, Юрію і Олексо! Доля не судила вам дожити 2-3 роки до того часу, коли неохоче, зі скрипом, але все ж почали розчинятися двері імперських тюрем. Якою радістю і підмогою було б для нас ваше повернення живими і діяльними у поріділі за десятиліття терору наші ряди. Адже ви ніколи не кланялися кон'юктурі. Ви всі троє не ховалися, ви стали відразу членами Української Гельсінської спілки в ті часи, коли це автоматично означало довгі роки неволі або й смерть. Ви були провісниками тієї справжньої, а не обманної перебудови суспільства задовго до того, як про неї почали говорити ті, що гнулися і хилилися перед імперським батоном. Та й сьогодні ви були б у найперших лавах борців за ідеї демократії, національного і соціального визволення нашого народу, за його державну незалежність і гідне місце в сім'ї народів світу...» [6, с.107]. Звучали полум'яні виступи І.Драча, Л.Лук'яненка, А.Пашко, О.Орача, М.Коцюбинської, В.Овсієнка...

Уже після заходу сонця завершився скорботний поховальний обряд – нескорені мощі В.Стуса, Ю.Литвина, О.Тихого знайшли довічний притулок у рідній землі.

А потім чимало учасників зібралося на Львівській площі біля символічного пам'ятника трьом подвижникам у вигляді квітів, вінків, свічок. Звучали патріотичні вірші та пісні... А на ранок від цього меморіалу не лишилося й сліду – відповідні служби все знищили й прибрали, як наче й не було. Та й пам'ятним місцям на Байковому цвинтарі теж не раз пізніше перепадало, знаходились осквернителі, які своєю ненавистю прагнули розтоптати добру славу В.Стуса, Ю.Литвина, О.Тихого. З того часу минуло 20 літ, але, на жаль, і сьогодні в незалежній Україні знаходиться чимало людей, які противляться гідному вшануванню пам'яті героїв. Досить згадати хоча б про опір студентській ініціативі надати Донецькому університетові ім'я В.Стуса.

Минають роки і навіть десятиліття, але й досі день перепоховання подвижників не набув належного статусу. «Це дивляться з темних небес / загиблі поети й герої – / всі ті, що поклали життя за майбутнє твоє» [13] – співають «Мандри», апелюючи до напівсонної України, до владної верхівки. Хочеться сподіватись, що прийде час, коли 19 листопада найвищі державні мужі будуть офіційно покладати квіти до могил В.Стуса, Ю.Литвина, О.Тихого, визнаючи неабияку роль цих борців-правозахисників у процесі відродження й утвердження демократичних засад у суспільстві.

На особливу дяку заслуговують пропагандисти життя та діяльності митців-патріотів, загублених режимом. Це насамперед політв'язень В.Овсієнко, літературознавець Д.Стус, які об'їхали вважай усю Україну з лекціями, бесідами, розповідями про В.Стуса, Ю.Литвина, О.Тихого. Це й чудові співачки Леся та Галя Тельнюк, які дарують віршам подвижників пісенні крила. Це поет і кінорежисер С.Чернілевський, оператор Б.Підгірний – автори вражаючої документальної трилогії «Просвітлої дороги свічка чорна» («Галичина-фільм», 1992) та літературного й відеопроекту «Нецензурний Стус» (2002) [6, 7]. Це й упорядники цілого ряду видань у діаспорі й в Україні, що покликані зберегти пам'ять про В.Стуса, Ю.Литвина, О.Тихого та їхніх однодумців і соратників по боротьбі, автори розвідок про них

[1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12]. Найвагоміша з таких публікацій – дванадцятитомне зібрання творів В.Стуса, головою редколегії якого є Д.Стус. Можливо, з'являться в ближчій перспективі й більш-менш повні видання творів Ю.Литвина та О.Тихого, котрі для широкого загалу й сьогодні є малознаними.

Хоча в передмові до видання «Нецензурний Стус» Б.Підгірний пробує деканонізувати цього співця-борця, гадаємо, що це недоречно. Це недоцільно як на наш час, коли потреба в таких героях, як Василь Стус особливо нагальна. Інакше не сьогодні-завтра звання Героя України будуть надавати не Є.Коновальцеві чи С.Бандері, а, скажімо, Андрієві Данилку (Вірці Сердюці) або Олесеві Бузині.

Література

1. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упоряд. О.Зінкевич, М.Француженко.- Балтимор – Торонто: Смолоскип, 1987.- 463 с.
2. Дзюба І. Різьбяр власного духу // Стус В. Під тягарем хреста: Поезії.- Львів: Каменяр, 1991.- С.3-20.
3. Дзюба І. Свіча у кам'яній п'їтмі // Стус В. Палімпсести: Вибране / Упор. Д.Стус.- К.: Факт, 2003.- С.7-32.
4. Коцюбинська М. Страсті по Вітчизні // Стус В. Дорога болю: Поезії / Упор. та післямова М.Коцюбинської.- К.: Рад. письменник, 1990.- С.201-212.
5. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / Упоряд. О.Орач (Комар). - К.: Укр.письменник, 1993.- 400 с.
6. Нецензурний Стус: У 2 частинах / Упор. Б.Підгірний.- Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.- Ч.1.- 336 с.
7. Нецензурний Стус: У 2 частинах / Упор. Б.Підгірний.- Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.- Ч.2.- 320 с.
8. Покальчук О. Доказ речей незримих // Стус В., Литвин Ю. Передчуття: Збірка вибраних поезій.- Львів: Фенікс, 1991.- С.147-155.
9. Російщення України: Науково-популярний збірник /Гол.ред.Л.Полтава.- Репринт.вид. - К.: Вид. Українського конгресового комітету Америки; Ради оборони і допомоги Україні, 1992.- 408 с.
10. Стус В. Палімпсест: Вибране / Упор. Д.Стус.- К.: Факт, 2003.- 432 с.
11. Стус Д. Василь Стус.- К., 2001.- 62 с.
12. Стус Д. Переднє слово // Стус В. Золотокоса красуня.- К.: Слово і час, 1992.- С.3-4.
13. Фоменко Сергій. Не спи, моя рідна земля // Пластовий шлях.- 2007.- Ч.5.- С.46.

Немченко І.В. «Вітчизно, чуєш нас?..» / Іван Немченко // Вісник Таврійської фундації (ОВУД). – Випуск 6. – К.-Херсон: Просвіта, 2009. - С.6-11.